

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 792.97:792.246 (09)

Олександр КУРОЧКІН

Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Рильського НАН України
Київ (Україна),
alex-kuro@yandex.ru

ДО ІСТОРІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВЕРТЕПУ (ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ ТРАДИЦІЇ)

Ключевые слова: *Рождество, вертеп, „ясли”, евангельские персонажи, христианство, народное искусство, ремесленные центры.*

Курочкин А. К истории европейского вертепа (пути формирования культурной традиции)

Объективное освещение этнической специфики традиций возможно лишь на основе международного контекста исследуемых фрагментов материальной и духовной культуры.

Исходя из этого автор прослеживает процессы формирования ареала обычаев рождественских „яслей” в католических странах Западной и Центральной Европы.

Культурні традиції і символи здатні виконувати одночасно різні функції: комунікативну, релігійну, естетичну, етнологічну, сигніфікативну тощо. У зв'язку з цим актуалізується потреба їх комплексного, міждисциплінарного дослідження, що взагалі є характерною тенденцією сучасної науки.

Яскравим прикладом може служити звичай встановлення різдвяних „ясел” або різдвяного вертепу. Він добре відомий багатьом європейським народам, що сповідують християнство, передусім католикам і греко-католикам.

Різдвяні „ясла” – медіатор між світом священного і земного, вони моделюють важливий фрагмент евангельської історії, а саме – чудесне народження Ісуса Христа. Маючи наднаціональну (загальнохристиянську) цінність, цей рукотворний предмет виступає і як оригінальний артефакт, і як сакральний об'єкт вшанування з боку представників релігійної громади.

Вертепну скриньку або „ясла” можна з повним правом віднести до предметів з високим семіотичним статусом. „По суті справи, – зазначає А.Байбурін, – це не „речі”, а знаки, оскільки їх „речовинність”, утилітарність прагне до нуля, у всякому випадку з сучасної точки зору, у той час як „знаковість” виражена максимально. Подібні речі звичайно беззастережно включаються у духовну культуру”¹. Культурні традиції, як і технологічні новації, наро-

дившись у якомусь певному місці, можуть розповсюджуватися дуже широко, долаючи державні та етнічні кордони. У даному повідомленні робиться спроба простежити, як поступово формувався культурний ареал звичаєвості різдвяних „ясел” на теренах Європи.

Щорічно 24 грудня на католицькій святвечір, у центрі Рима перед собором св.Петра відбувається глибоко символічне дійство. Тут встановлюють презепе – скульптурну композицію Різдва Христового. Рівно о 12 годині вночі, коли у соборі під час святкової меси сповіщається Блага вість про народження Христа, у „ясла” презепе урочисто покладають фігурку Богонемовляти.

Презепе – типово італійське явище, схоже з українським вертепом. Сам термін (від латин. – praesepium, ясла) має давні історичні та релігійні джерела. Привід для вшанування місця й обставин появи на світ Ісуса Христа дає відомий біблійний текст: „І породила вона свого Первенця Сина, і його сповила, і до ясел поклала його – бо в заїзді місця не стало для них...” (Євангелія від св.Луки 2.7).

Ясла у первинному значенні це жолоб для годівлі худоби (згадаймо відомий вираз – „Хіба ревуть воли як ясла повні?”). Варто зауважити, що в західноримській традиції місцем народження Христа, як правило, вважається хлів (звідси осел і віл), на відміну від Східної Церкви,

яка дотримується догмату про появу Спасителя у печері серед скель, де в погану погоду зазвичай ховалися пастухи зі стадом. У практиці візуального відтворення Різдва професійними і народними митцями обидва згаданих локатива чітко не розмежовувалися.

Італія по праву вважається батьківщиною традиції образотворчого показу у католицьких храмах різдвяного презепе. Вона започаткована у далекому 1223 році у містечку Гречино, де св.Франциск Азиський вперше відтворив наочно згадану у Євангелії сцену народження Ісуса Христа. Відтоді цей сюжет набув значення одного з першорядних у релігійному мистецтві. Упродовж віків у різних областях Італії місцеві майстри створювали моделі презепе з дерева, теракоти й інших матеріалів. Будучи наївним виразом релігійних почуттів, презепе став не лише символом Різдва, але й чудовим взірцем національної історико-художньої ремісничої школи.

Барвисту панораму величезної культурної спадщини Італії продемонструвала виставка художніх вертепів, показана у 2005-2007 роках спочатку у Москві, а потім у Санкт-Петербурзі². Це унікальне зібрання робіт вражає своєю творчою довершеністю, смаком, органічним сплавом євангельських і світських мотивів. Представлені шедеври з повним правом можна розглядати не лише як зразки релігійного мистецтва, а й як цінні етнографічні та антропологічні документи, що дозволяють ознайомитися з характерними звичаями і костюмами населення Апенінського півострову. Яскравою самобутністю відзначаються презепе різних ремісничих шкіл: від неаполітанської до сіцилійської, від південнотирольської до апулійської, від лігурійської до болонської.

Невипадково одним з центральних експонатів виставки у Музеї Етнографії Росії (Санкт-Петербург) став неаполітанський презепе ХУІІІ ст. з його 120-ма вишуканими статуєтками із 40 квадратними метрами сценографічного фону. Вражає вміння народних майстрів наблизити священну історію до реалій повсякденного життя: вони зуміли реалістично відтворити у презепе типовий ландшафт Кампанії з різними персонажами, зайнятими своїми щоденними справами. Цікаво, що неаполітанський презепе найбільший серед представлених до показу, його розміри 650 x 450 x 350 см.

У 1787 році, подорожуючи Італією, особливу пристрась неаполітанців до звичаю презепе відзначив Й.В.Гьоте. За його спостереженнями, в усіх церквах міста можна бачити ці яселка, що представляють поклоніння пасту-

хів, ангелів і королів. Фоном для цих композицій нерідко служив Везувій і його околиці. Гьоте спостерігав ще одну важливу деталь: „непорушні картини” Різдва під час свят встановлювали не лише в церквах, а й в палацах неаполітанських багатіїв, де вони служили засобом театральної розваги на світських бенкетах³.

У другій половині ХУІІІ ст. загальна іконографія італійського презепе, яка передбачала показ 3 сцен (Різдво, Благовіщення пастухам, процесія волхвів) зазнала певної трансформації. Поруч з євангельськими сюжетами з'являються епізоди побутового характеру, у контексті яких сцена Різдва втрачає прикмети надзвичайної події. Характерна ознака неаполітанського презепе – майстерно виконані теракотові ляльки, одягнуті у різнобарвні тканини. Кожна фігурка досконала у мініатюрних деталях й наділена неповторним виразом обличчя. Загальна кількість персонажів у неаполітанському вертепі іноді наближається до тисячі. Крім обов'язкових членів Святого Сімейства, пастухів, волхвів, вола і віслюка, тут представлені різні етнічні групи, вельможі, воїни, ремісники, жебраки, вуличні музики, старі й молоді жінки та інші типові персонажі міського ландшафту. Всі вони фігурують у сценках повсякденного життя, сполучаючи реальний час зі священною подією далекого минулого.

За словами одного з авторів каталогу, який ховається за криптонімом С.М., „Неаполітанський презепе – це правдиве відображення багатообразного барвистого людства, створене на фоні складної сценографії – справжньої антології античного часового і топографічного універсуму з горами, морськими берегами, сільськими пейзажами, ятками, класичними сценами руїн, що символізують кінець язичницького світу”⁴.

Серед найбільш цікавих експонатів виставки у Санкт-Петербурзі – презепе з Аbruццо та Молізе. Його головну атракцію становлять розписні глиняні статуєтки „пасквареллі”. Створюючи їх, майстер Джузеппе Аволіо використовував спеціальні гіпсові форми. Після обпалення в печі статуєтки акуратно оброблялись вручну, одягалися й доповнювалися різними деталями. Колоритні „пасквареллі”, виготовлені митцем Аволіо, історично правдиво розповідають про те, як вбиралися мешканці регіону Аbruццо у минулому.

Слід відзначити, що давнє мистецтво виготовлення різдвяних вертепів активно розвивається в Італії й в наші дні. У країні діє спеціальна Асоціація друзів презепе, при якій

створений музей, де представлені кращі зразки цього художнього ремесла. Оригінальні моделі зберігаються також в багатьох регіональних музеях і приватних колекціях. Зазвичай різдвяні ляльки – пасквареллі виготовляють і опряджують одні майстри, в той час як інші працюють над сценографічними декораціями, додержуючись канонів певної регіональної школи. Поряд з традиційними матеріалами, такими як дерево, глина, гіпс, тканина, сучасні ремісники, виготовляючи різдвяні композиції, широко застосовують нові техніки і матеріали: полістирол, поліуретан, пробкове дерево, синтетику тощо. У багатьох випадках впадає в очі прагнення наблизити різдвяну містерію до реального життя, відтворити типовий пейзаж й фольклорну своєрідність конкретного регіону.

Крім високохудожніх, виставкових зразків, розрахованих на широку публіку, у італійців вдома зберігаються великі й малі сімейні презепе, у яких з року в рік використовують одні й ті ж фігурки, або додають до них нові персонажі й елементи декорації. Сімейні ясла встановлюють звичайно у перший день новени (дев'ятиденний період підготовки до Різдва), пов'язаний з офіційним католицьким культом. Кожного ранку у час новени італійці збираються біля хатнього презепе, запалюють свічки й читають молитви⁵.

Виникнувши в Італії, звичай образотворчого зображення Різдва у формі великих і маленьких „ясел” набув широкого розповсюдження серед християнських народів Європи, що сповідують католицизм. Зокрема у Франції їх встановлюють як у храмах, так і у міських квартирах і сільських будинках. Зазвичай ці моделі прикрашають інтер'єр більше місяця аж до свята Стрітєння (2 лютого), коли їх розбирають до наступного року.

У південних департаментах Франції, де найсильніші позиції римо-католицької церкви, виготовлення різдвяних ясел (діалектні терміни – grupi, presepe, belen, nativeta тощо) й фігурок до них, котрі називаються santones, стало популярним видом народного мистецтва. Домашні ясла, часто вироблені з картону у формі ящика без кришки і передньої стінки, представляють не лише загальновідомих персонажів Святого сімейства, а й живі картинки народного побуту. Так, на фоні типово провансальського пейзажу різдвяних „ясел” легко впізнавані вбрані у яскравий народний одяг мініатюрні фігурки селянина і селянки, вівчарів, торговки рибою, музики з тамбурином, рибалки, циганки-ворожки та інших. Усі ці персонажі відзначаються правдивістю побуто-

вих деталей і яскравою живописністю барвистого вбрання.

Історики мистецтва встановили, що перші сантони з опаленої глини були створені у ХУІІІ столітті. Вже 1803 р. у Марселі проходив перший ярмарок сантонів, який посприяв розвитку цього своєрідного народного ремесла у містах Екс, Авіньон, Сент-Ремі, Обань⁶. У цих містах до наших днів працюють цілі династії майстрів (сантоньє), які передають власні професійні секрети від батька до сина.

Ярмарок сантонів у Марселі сьогодні відбувається як справжнє свято народних ремесел. Відвідувачам і покупцям тут пропонують різдвяні ясла і сантони різних розмірів, від крихітних santons paces, висотою у кілька міліметрів, до чималих фігур, розміри яких дорівнюють 20 і більше сантиметрів. На різдвяних ярмарках і базарах продаються й інші святкові атрибути: свічки, ялинкові іграшки, подарунки і сувеніри.

На німецькомовних теренах (Німеччина, Австрія, Швейцарія) різдвяний вертеп відомий як krippe. Первісно цей термін означав ясла – годівницю для худоби, а згодом став прикладатися і до художніх моделей інсценізації народження Ісуса Христа (Weihnachtskrippe). Збереглися документи, згідно з якими у добу середньовіччя у католицьких храмах на Різдво встановлювалися „ясла” або колиски. Біля них, за свідченням гуманіста ХУІ ст. Страубіндера Кірхмайера, урочисто проходило літургійне дійство. В його ході дівчата і хлопці, пританцювуючи і плещучи в долоні, ходили навколо вітваря, де було покладено дерев'яне зображення малюка – Христа. Дорослі парафіяни в цей час співали різдвяні пісні й в такт мелодії удавали, що колишуть ясла з новонародженим⁷.

Євангельські сюжети розігрувалися у католицьких храмах як живими акторами, так і за допомогою ляльок. На території Австрії (м. Грац) перші церковні „ясла” відомі з 1579 р.; їх спорудили учні місцевої єзуїтської школи⁸. Саме завдяки діяльності єзуїтів, францисканців, капучинів, бернардинців та інших чернечих орденів у роки контрреформації з метою навчання і залучення пастви імпробізовані драматичні та пісенні сценарії різдвяних ігор з „яслами” перетворилися на стабільні тексти, що звучали в стінах храмів й під час різдвяних обходів парафіян.

Тут доречно згадати і той факт, що різдвяні ясла, встановлювані у католицьких храмах, були тим місцем, куди миряни поклали свої жертвовні дари для новонародженого Ісуса.

Потім ці подарунки роздавалися тим членам церковної громади, хто цього потребував. Вірогідно, що саме звідси бере початок звичай різдвяно-новорічних подарунків.

У добу Просвітництва, відмовляючись від багатьох форм зовнішнього благочестя, римська церква була змушена виключити бутафорські презентації народження Христа з ритуалу богослужіння. Але сам звичай не зник, а перейшов у сферу народної культури і побуту: у передріздвяні дні й під час свята з макетом „ясел” стали ходити від будинку до будинку виконавці традиційних вистав і пісень – колядники.

У католицьких сім'ях Німеччини та Австрії, особливо у селах, встановлення різдвяних ясел на почесному місці в інтер'єрі житла практикується і сьогодні. Є місцевості, де за традицією „ясла” сьогодні ставлять замість ялинки, або встановлюють те й інше.

Мистецтво виготовлення різдвяних вертепів базується на іконографічній традиції, що наслідують відомі зразки релігійного малярства, скульптури, вітражів, листівок тощо. Сьогодні воно продовжує розвиватися у тих областях німецькомовного простору, де існують давні традиції деревообробного промислу й різьби по дереву. Зокрема, такі ремісничі центри, як Екзее та Оксенбрунн відомі своїми великими Simultankrippe (синхронними яслами). Як і в середньовічній драмі, усі найважливіші євангельські події представлені в них одночасно, одна біля одної: благовіщення, народження Ісуса Христа, поклоніння пастухів, поклоніння королів, винищення немовлят у Віфліємі, втеча у Єгипет, життя в Єгипті та Назареті тощо⁹. У деяких німецьких землях, особливо католицьких, донедавна зберігалися так звані ясельні ігри (krippendarstellungen), коли до церкви опівночі на Різдво приходили учасники процесії, переодягнуті євангельськими персонажами, серед яких були Йосип, Марія, пастухи, ангели, святі Микола і Петро, щоб урочисто покласти у ясла вирізану з дерева і завиту у білі пелюшки фігурку дитини¹⁰.

Синтез давніх традицій й нових тенденцій у мистецтві моделювання різдвяних вертепів можна простежити на щорічних виставках у Мюнхені й Зальцбурзі, а також у спеціальному музеї релігійної культури у селищі Тельгте (земля Вестфалія).

Традиція різдвяних „ясел” глибоко закорінена у західних слов'ян, що сповідували католицизм, – чехів, словаків, поляків. Як і в Італії, у них цей звичай первісно утвердився у просторі храмів. Готуючись до Різдва, у вівтарній частині споруджували об'ємну модель

Віфліємського хліва, де на тлі орієнтального пейзажу поміщали фігурки Божої Матері з немовлям, Йосипа, пастухів, вола, вівці та інших. На свято Трьох Королів (Богоявлення) до них додавалися фігурки волхвів або трьох східних владик, які приходили вклонитися Христу зі своїми дарами – золотом, міррою і фіміамом.

Перші різдвяні ясла на землях Чехії, як простежили історики, були встановлені 1560 р. єзуїтами у костелі св.Климентя на празькому Старому місті¹¹. У наступні століття виготовленням цих храмових скульптурних композицій, як правило, займалися професійні різьб'яри по дереву. Майстерно вирізаючи у повний людський зріст фігури учасників і свідків Божого народження, розмальовуючи і вбираючи їх у відповідні шати, вони прагнули досягнути ефект максимальної реалістичності й благоговійної причетності до священної події.

Звичай костельних вертепів (betlemy) був скасований у Чехії 1792 р. за розпорядженням прагматичного цісаря Леопольда II, який проводив у життя свою прогресивно-просвітницьку програму. При цьому імператор брав до уваги думку вищого кліру, що прагнув відвернути паству від надто наївного і уречевленого трактування теми містерії Божого народження¹². Вийшовши за межі храмів, давній звичай перейшов у побут міських і сільських мешканців.

Пристаюючи до смаків широкої аудиторії, професійні й аматорські ремісники почали виготовляти різдвяні ясла невеликих розмірів, які могли легко переносити з місця на місце і дорослі і діти. Їх майстрували з дерева, паперу, фольги, хутра та інших підручних матеріалів. Крім обов'язкових релігійних персонажів, у селянських бетлемах нерідко моделювалися фігурки соціального і побутового плану, виготовлені з дерева, глини чи картону. На багатьох різдвяних моделях, що дійшли до наших днів, можна бачити зображення віфліємської звільди й ангела, який несе у руках цитату з Біблії „Gloria in excelsis Deu” (Слава Богу на небесах). Декоративним фоном, на якому зображувалася подія Різдва, часто служили фантазійні міські вулиці і палаци, костели, гірські ландшафти, море тощо.

У деяких місцевостях Чехії побутовали великі вертепні композиції, що містили 250 людських фігурок, 400 фігурок овець, 200 корів та більше 200 дерев¹³. З XIX до перших десятиліть XX століття функціонували окремі бетлемарські ремісничі центри, продукція яких відрізнялася регіональними прикметами. Зокрема, моделі з округу Пльзнь славились своїми

ошатно вирізаними дерев'яними фігурками у барвистих національних костюмах, у м. Пришбрама виготовляли „ясла” з рухомими ляльками, у східній Моравії традиційно Різдво малювали на дерев'яних дошках і т.ін. Особливий тип становлять музичні вертепні скриньки, у яких візуальна картина супроводжувалася „ангельською музикою”.

До 60-х років минулого століття у Краліках працював останній різб'яр, представник традиційної бетлемарської школи Йозеф Шварцер. Зазвичай він вирізав фігурки, а його жінка їх розмальовувала.

Сучасні чеські майстри виготовляють вертепи зі скла, кераміки, текстилю, кукурудзяного листя, печива та інших матеріалів. Для демонстрації цих артоб'єктів у час Різдвяних свят влаштовують виставки у галереях і художніх салонах. У Чехії існує самостійний музей яселок в общині Требесовіце під Оребем. Кращі зразки традиційного мистецтва представлені й у колекціях народного музею Праги.

Близько семи віків нараховує історія вертепу – *szopky* на теренах Польщі. Вперше її встановили на Різдво у краківському костелі св. Андрія на початку XIV ст.¹⁴. Писемні пам'ятки засвідчують, що тривалий час фігурки учасників євангельських подій розміщалися біля костельних „ясел” нерухомо. Але згодом для популяризації шопки, у монастирях францисканців, реформаторів, бернардинів були запроваджені рухомі фігурки, подібні до лялькового театру. Під склепінням храму парафіянам показували не лише біблійні, а й побутові сценки: п'яні селяни б'ються палицями, шинкарка танцює із залицяльником, муштрою займаються солдати, чорт воює зі смертю, лісоруби тягнуть стовбур дерева тощо. Оповідуючи про подібні вистави, їх свідок – польський автор ХУІІІ ст. Я. Китович відзначав, що вони нерідко супроводжувалися небажаними ексцесами, коли храмовий служба був змушений вгамовувати розбурхану публіку батогами. Ось короткий уривок з цього тексту: „...одні перед одними валилися на купи, другі, швидко скакаю чи з лавок і вітварів, падали одні на одних, вдаряючи собі лоби, боки, руки і ноги...”¹⁵. Аби припинити безчинства, духовна влада наприкінці ХУІІІ ст. заборонила такого роду видовища у костелах, залишивши в них лише нерухомі різдвяні моделі.

Упродовж наступних століть, розповсюджуючись у побутовій сфері, традиція виготовлення *шопок* у Польщі піднімається на рівень високо розвинутої галузі народного мистецтва. Вже у першій половині XIX ст.

сформувався базовий тип польських різдвяних ясел у трьох характерних варіантах:

1. Будівля, складена з двох башт прибудованих до розташованої посередині низької споруди, критої соломою.

2. Дві вежі, прибудовані по боках до будівлі з фантазійним дахом, розташованої над стаєнкою, вкритою соломою.

3. Споруда типу фронтона храму з двома вежами костельними, а третя посередині.

Шляхи розвитку об'ємних зображень Різдва у різних областях Польщі мали певні особливості. Вже у першій половині XIX ст. сформувалися засадничі відмінності варшавської та краківської шопки. Перша, як зазначає етнолог Ч. Вітковський, була насичена архітектурними елементами світських замків, ратушних споруд, тоді як друга віддавала перевагу елементам сакрального будівництва, у якому домінували готичні башти та барокові костели¹⁶.

Краківська шопка має заслужений авторитет найбільш зрілої й досконалої у художньо-естетичному відношенні. Головну роль у цьому відіграла професійна верства мулярів краківських передмість. У місяці осіннього і зимового перепочинку, коли припинялися будівельні роботи, з метою додаткового заробітку, вони займалися виготовленням дитячих іграшок і святкових атрибутів. Плеяду видатних краківських ремісників-шопкажів розпочинають брати Езенекери, які створили ряд досконалих моделей, що послужили взірцями до наслідування. Кращі традиції своєрідного мистецтва у подальшому плідно розвивали такі майстри, як Тадеуш Рута, Антоній Войцеховський, Стефан Мітка, Францішек Тарновський, а також Здіслав Дудзик, Владислав Турськи, Вацлав Морис та інші.

Крім власне різдвяних макетів, справою шопкажів і членів їх родин було виготовлення ляльок. Їх вирізали з дерева або зшивали з клаптиків матерії, прилаштовуючи до них куповані порцелянові голівки. До складу традиційних персонажів краківської шопки належали ляльки з виразними атрибутами належності до певної етнічної або соціальної групи: краков'яки, горали, цигани, муляри, маслобійники, лудильники, медведники, шарманщики, жандарми та інші. Центральну групу звичайно становили члени Святого сімейства, з розташованими коло ясел волом та ослон, а також ангел, смерть, чорт, Ірод і особи з його оточення.

Поряд з відносно невеликими спорудами різдвяних „ясел” у Польщі відомі великі (до 2 метрів) шопки, призначені для лялькових вис-

тав. Переповідаючи образною мовою наважливіше таїнство християнської історії, різдвяні вистави разом з тим намагалися розвеселити і потішити глядачів, додаючи гумористичні і сатиричні акценти. З цією метою до репертуару дійства залучалися популярні пісні, декламації з художньої літератури і танцювальні номери. Театр шопки міг набирати політичного і патріотичного звучання. У часи бездержавності Польщі, розірваної між Росією, Австрією і Прусією, на його сцені, пропагуючи гасла рівності й свободи, з'являлися Костюшко, косін'єри (повстанці озброєні косами), Бартош Гловацький, польські улани та інші народні герої.

Розвитку і популяризації краківської шопки сприяла не лише плідна діяльність кількох поколінь народних майстрів, а й розумна опіка з боку співробітників місцевого Історичного музею. За їх ініціативою з року в рік напередодні Різдва перед Маріацьким костелом у Кракові ремісники влаштовують ярмарок, де продається чимало маленьких шопок висотою у кілька десятків сантиметрів. Їх виготовляють з різнокольорового паперу, обклеюючи ним дерев'яний каркас. Зовні вони схожі на костельну споруду, на нижньому поверсі якої у ніші виставляють картонні фігурки традиційних різдвяних персонажів. Такі маленькі вертепи охоче купують туристи й батьки як подарунок для своїх дітей.

Традиція проведення ярмарків шопок біля пам'ятника А. Міцкевича у Кракові обірвалася у часи Другої світової війни, але була відновлена 1945 року. Щорічно авторитетне журі оцінює виставлені роботи професійних та самодіяльних майстрів і нагороджує переможців конкурсу. Кращі шопки купують музеї й ними поповнюють свої зібрання приватні колекціонери.

Кожна культурна традиція має місце свого народження. Якщо вона суголосна уявленням, смакам, інтересам певного суспільства, вона поширюється, переходячи від народу до народу, від країни до країни. Міграція культурних стереотипів часто детермінована релігійним фактором. Ці загальні закономірності підтверджують наведені вище матеріали. Вірогідно, народившись в Італії, звичай споруджувати різдвяні „ясла” поступово розповсюдився в багатьох католицьких країнах Західної і Центральної Європи (Франція, Іспанія, Португалія, Німеччина, Швейцарія, Австрія, Чехія, Польща та інші). Церковний за походженням звичай з часом перейшов у побут міського і сільського населення й в багатьох місцевостях сприяв розвитку художніх ремесел.

Берестейська унія 1595-1596 років відкрила шлях до поступового зближення церковної і народної святково-обрядової культури християн західного і східного обряду¹⁷. Лише з урахуванням цих взаємозв'язків можливе об'єктивне вивчення історії різдвяного вертепу на теренах України і Білорусії.

ЛІТЕРАТУРА:

¹ Байбурин А.К. Семиотические аспекты функционирования вещи // Этнографическое изучение знаковых средств культуры. – Л., 1989. – С.73.

² Вертеп. Рождественская традиция Италии. Каталог выставки в Музее Этнографии России. 9 декабря 2006 - 18 января 2007 года.

³ Goethe J.W. Italienische Reise. Goethes Werke in zwölf Bänder. – 10 Band, - Berlin, Weimar, 1966. – S. 207.

⁴ Вертеп. Рождественская традиция Италии. Каталог выставки в Музее Этнографии России. 9 декабря 2006 – 18 января 2007 года. – С.130.

⁵ Календарные обычаи и обряды в странах Зарубежной Европы. Зимние праздники. – М., 1973. – С.19.

⁶ Календарные обычаи и обряды в странах Зарубежной Европы. Зимние праздники. – М., 1973. – С.47.

⁷ Becker-Huberti M. Lexikon der Bräuche und Feste. Freiburg-Basel-Wien, 2007. – S.197.

⁸ Moser D.-R. Bräuche und Feste im christlichen Jahreslauf. – Graz, Wien, Köln.- 1993. – S.96.

⁹ Moser D.-R. Bräuche und Feste im christlichen Jahreslauf. – Graz, Wien, Köln.- 1993. – S.96.

¹⁰ Календарные обычаи и обряды... - М., 1973. – С.150.

¹¹ Langhammerová. J.Lidové zvyky. – Typo VladimirVimr. 2004. – S.276.

¹² Langhammerová. J.Lidové zvyky. – Typo VladimirVimr. 2004. – S.277.

¹³ Календарные обычаи и обряды в странах Зарубежной Европы. Зимние праздники. – М., 1973. – С.229.

¹⁴ Szymanderska H. Polskie tradycje świąteczne. Warszawa, 2003. – P.73.

¹⁵ Witkowski Cz. Doroczne polskie obrzędy I zwyczaje ludowe. – Kraków, 1965. – S.14.

¹⁶ Witkowski Cz. Doroczne polskie obrzędy I zwyczaje ludowe. – Kraków, 1965. – S.15.

¹⁷ Курочкин А.В. Элементы греко-католического синкретизма в календарной обрядности украинцев // Славянский и балканский фольклор. Виноградье. – М., 2011. – С.243-252.

Kurochkin Oleksandr. EUROPEAN WANDERING OF CHRISTMAS MANGER (TOWARDS THE HISTORY OF THE NATIVITY PLAY)

The accurate treatment of ethnical specificity of the traditions is feasible only with due regard for international context of the studied fragments of tangible and intangible cultures. Following from this, the author retraces the processes of formation of Christmas *manger's* area of customs in the Catholic countries of Western and Central Europe.

Christmas *manger* is mediator between the worlds of the sacred and the earthly; it models an important event of the Gospel history, namely — the miraculous Nativity of Jesus Christ. This sacral object of worship by the representatives of religious community can be rightfully rated among the items with high semiotic status.

Italy is deservedly considered to be a home of the tradition to artistically show the Christmas *manger* — *presepe* — in Catholic churches. It was initiated in Greccio in distant 1223, where for the first time St. Francis of Assisi visually reconstructed the scene of the Nativity of Jesus Christ which is mentioned in the Gospel. The impressive peculiarity is characteristic for the *presepi* of different industrial schools of the Apennines: from the Neapolitan to the Sicilian, from the southern Tyrolese to the Apulian, and from the Ligurian to the Bolognese.

In southern French departments where there are strongest positions of Roman Catholic Church, making of Christmas *manger* and the figures for it which are there called *santones* became a popular kind of folk art.

As far back as in 1803 there was a first fair of *santones* in Marseilles which considerably

promoted the development of this original folk handicraft in the cities Aix, Avignon, Saint-Remy, and Aubagne. Up to our times, the whole dynasties of the *maitres-santonniers* have been working here and passing their own trade secrets on from father to son.

The Nativity play is known as *Krippe* on the German-speaking territories. At first this term meant a manger — a feeding-trough for cattle, and later it also became pertained to the artistic models of dramatizing the Nativity of Jesus Christ. The first church *manger* has been known in Austria (city of Graz) since 1579; it was constructed by the pupils of local Jesuit college. It was the activities of the Catholic cloistered orders in the years of the Counter-Reformation pointed at teaching and attracting the flock that the improvised dramatic stage adaptations of the Christmas plays with *manger* have changed into the constant texts resounded in the church walls during the Christmas parochial church circular procession as well. Numerous families in Germany and Austria, especially in the villages, still practice installation of Christmas manger at the places of honour among the interiors of dwelling.

The tradition of the Christmas *manger* is also deep-rooted among the customs of the western Slavs professing the Roman Catholicism — the Czechs, Slovaks, and Poles. As in Italy, this custom has become firmly established first in the space of churches of these peoples and later has passed into the folk mode of life furthering the development of artistic handicrafts on many territories.

Keywords: *Christmas, the Nativity play, manger, Evangelic characters, Christianity, folk art, centres of handicrafts.*